

Het ongerijmde van het gewone

Citation for published version (APA):

Apon, D. C. (1970). *Het ongerijmde van het gewone*. Technische Hogeschool Eindhoven.

Document status and date:

Gepubliceerd: 01/01/1970

Document Version:

Uitgevers PDF, ook bekend als Version of Record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.tue.nl/taverne

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

openaccess@tue.nl

providing details and we will investigate your claim.

Het ongerijmde van het gewone

Het ongerijmde van het gewone

**Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van
gewoon hoogleraar in het Architectonisch Ontwerpen
aan de Afdeling der Bouwkunde van de Technische
Hogeschool Eindhoven op 29 mei 1970 door D. C. Apon**

Mijne Heren Curatoren

Mijnheer de Secretaris van deze hogeschool

Mijnheer de Rector Magnificus

*Dames en Heren Hoogleraren, Lectoren, Stafleden en Studenten en
voorts gij allen die door Uw aanwezigheid van Uw belangstelling
blijk geeft.*

Geachte toehoorders,

De mensen hebben aan de aardse ruimte niet genoeg. Nauwelijks beheersen wij compleet de wijze waarop wij werkend het aardoppervlak veranderen om er te kunnen leven en wonen of onze creatieve prestatiedrift is reeds ver daarbuiten bezig.

In een tijd van onvrede over ons aards bestaan is dit voor een buitenstaander, zo die bestaat, als een onbegrijpelijke paradox. Alhoewel misschien niet bewust, is het ons een gewenning waarin we 'voort-leven'; dit is alleen al zo omdat we het onderling niet eens kunnen worden over de menselijke waarden die onze prestaties hebben en daardoor over ongrijpbare prioriteiten moeten beslissen. In de continuïteit van ons bestaan zijn de belangrijkste vragen waarvoor we zijn geplaatst daarom eigenlijk onoplosbaar. Technisch is er vermoedelijk niets dat niet oplosbaar is. De geschiedenis der mensheid vertelt op veel plaatsen dat de visie van toekomstfantasten werd afgedaan als een ongeloofwaardige fictie. Toch geven ervaringen aan, dat de toekomst ons niet zal sparen voor wat nu nog wonderen zijn.

Dit geeft hoop voor oplossingen, die we zo nodig hebben voor ons stumperig zoeken naar een uitweg. We geloven dat die oplossingen er moeten zijn – soms zelfs zien we de lichtpuntjes waarbij we menen de goede eindjes aan elkaar te kunnen knopen, om even later te ontdekken dat de reactie die daarvan het gevolg is, slechts de gecompliceerdheid van ons samenzijn duidelijker aantoont. Ons bestaan stoelt op dit geloof, ondanks aanwijsbare tussentijdse verstoringen.

We doen onszelf tekort wanneer we – niet snel genoeg met complete oplossingen – het vertwijfelde zoeken afwijzen als een vorm van pessimisme. De vlucht uit de werkelijkheid wanneer de droom daarin gelijktijdig vorm moet krijgen is slechts schijnbaar; de beweegreden is vermoedelijk alleen verklaarbaar vanuit subjectieve achtergronden, mogelijk zelfs vanuit het onvermogen om op pragmatische gronden vorm te geven aan een reële vraag. Vandaar die paradox: het aanvaardbare wonder van de toekomst en het onaanvaardbare van de gelijktijdigheid van droom en werkelijkheid.

Heeft de mens dan niet genoeg aan de aardse ruimte?

De architect die voor zichzelf een verhaal heeft, staat hier tussenin, Intussen motiverend waarom hij bouwt. Hij heeft dit verhaal menend dat zijn vak betekenis heeft voor ons samenleven. Het is een soort sprookje, waarin de mens centraal staat, doordrenkt met de vage consequenties van ruimte – constructie – vorm en de onderlinge samenhang van deze begrippen.

Hij staat daar en kan kennelijk niet anders – misschien is het wel de laatste strohalm die hij grijpt om de sfeer te behouden, waarin hij sinds de renaissance wordt opgevoed.

In deze vaagheid wordt hij nog overmatig gevoed, omdat van hem wordt verwacht dat hij zich als een medicijnman begeeft op het pad van de invloed die hij uitoefent op de mensen en hun gedragingen. Hij pretendeert in zijn verhaal door middel van zijn creatieve vermogens ingang te hebben in de geheimen daarvan. Daarmee plaatst hij zichzelf apart en is niet anders in staat dan met quasi-filosofie te trachten zichzelf als oppermachtige discipline te bewijzen, alle wetenschappen die trachten deeltjes van de waarheid te ontdekken daarmee hautain achter zich latend, omdat architectuur alleen ontstaan kan vanuit de profetische visie.

Zoals reeds gezegd stimuleren de omstandigheden deze houding, omdat hij gestreeld wordt door de vraag.

In het maatschappelijk beeld, waarin we ons koesteren als in een warme zon, is het nog vrijwel algemeen de architect-stedebouwer die het eerst wordt benaderd wanneer ergens een opgave tot bouwen ontstaat. Op zijn tenen lopend adviseert hij de bouwheer over de zogenaamde toeleverende disciplines, die zorgvuldig in een ondergeschikte hiërarchie worden gekozen – alles ten dienste staande aan de ongrijpbare kunstenaarsvisie. Zo heeft hij zich in het stadium van de voorbereiding veilig gesteld tegen een te technische interpretatie van zijn benadering van de gestelde opgave. De menselijke kant is begrepen in zijn visie, want dat wat naar onze algemene maatstaven mooi is, is goed voor de mens.

Deze caricatuur – U zult het naar ik hoop wel hebben begrepen – is toch niet geheel van waarheid ontbloot. Wij staan steeds voor dezelfde vragen, wanneer we de formulering van een opgave hebben geaccepteerd.

Om zo maar te beginnen: het aftasten van de juridische aspecten der macro-ruimtelijke verordeningen die buiten ons zijn ontstaan – de methode tot het organiseren van grootheden tegelijkertijd denkend aan de meest uiteenlopende menselijke relaties.

De gevolgen van de bodemgesteldheid voor een structuur –

ontwateringen – toeleveringen – ontsluitingen – de bruikbaarheid van materiaal – de warmte van materiaal – hoe ziet wat we maken er straks uit – hoe voelt het aan als we erop gaan zitten – over lopen – tegen leunen – hoeveel mogen we besteden en hoe komen we tot prioriteitsmotieven om duidelijke verdelingen te kunnen maken – de verantwoording voor miljoenen anderen en over miljoenen van anderen – hoe zou het daglicht moeten worden gevangen in relatie tot het visuele contact met wat buiten de plek is – welke plekken verwacht men en welke zijn onverwacht en toch nodig – binnen welke maat voelt een mens zich veilig en geborgen – bij welke condities kunnen gewilde contacten ontstaan met anderen en ongewilde contacten worden vermeden – tot hoever mogen we gaan – wat kunnen we voorspellen en wat zijn gevaarlijke illusies – wanneer ontdekken we dat we uit eigen belang nogal slordig omspringen met die van anderen – hoe star moeten we ons ideaal volgen – hoeveel incasseringsvermogen hebben we nodig om sterk te zijn tegen de Inspraak van bij voorbeeld 56 controlerende instanties – wat zijn concessies – wat is vanzelfsprekend.

Toch trekken we door onze standpunten de beslissingen over al dit soort vragen naar onszelf toe.

En soms hoort men verzuchten: Het behoort niet tot de taak van een ontwerper de dingen te onderzoeken die buiten het vakgebied liggen. De architect vormt ruimte om in te leven en dat is moeilijker genoeg – alles is daartoe terug te voeren – zodoende een wijsheid ontwikkeld te denken te verstaan hetgeen men niet verstaat. Daarom is het misschien dat de doende mens in zijn droombeeld telkens weer tracht zijn grote superioriteit te etaleren, daarmee een intellectuele luxe tentoonspreidend in een tijd dat we onszelf steeds beter leren kennen en dus door de mand vallen.

Maar – verwachten we dan niet te veel van onszelf en anderen? De onvrede met onze situatie ontstaat uit ergernis, omdat we ondanks al ons gericht zoeken het welzijn en de vrede steeds verder zien wegglijden.

In zijn beschouwing is de architect/stedebouwer geneigd al naar gelang dit past in zijn eigen bewustzijn de mens te zien als object – hetzij in zijn uiterlijke verschijningsvorm – hetzij in een weinig gedifferentieerde voorstelling als abstracte grootheid, zoals men die wijsgerig kan plaatsen in zijn situatie in ruimte en tijd, als iets dat een universele verbondenheid heeft. En in die beschouwing plaatst hij onmiddellijk de daarmee naar zijn oordeel onverbreeklijk verbonden programmatische eisen, van waaruit het handelen wordt bepaald.

Ons samen handelen – het samen leven – de economische structuur – het spreidingspatroon – de planning daarvan en het richten in sectoren van belangrijkheid als het macro-, meso- en microniveau, niet alleen in de zin van gebouwde ruimtelijke orde, maar ook met betrekking tot de open ruimte.

Zelfs de open ruimte wordt geprogrammeerd, omdat de recreatieve ruimte niet alleen een sociale, maar ook een economische functie kan hebben.

De planningsmethodiek moet ons op de juiste wijze op de toekomst voorbereiden, maar moet ook, met het oog op de gewenste vormsynthese, voorkomen, dat geen enkele discipline zich uit eigen belang op de verkeerde plaats dringt.

Daaruit moet een onderzoek komen wat de economische invloed is van allerlei zaken waar we geld instoppen niet alleen om tot de meest gemotiveerde prioriteiten te komen, maar eigenlijk nog meer om door een groot aantal alternatieven tot een keus te kunnen komen van de optimale concept-vorm.

De statistiek over het gezichtspunt van de bewoners moet ons informeren hoe daarin het samenlevingspatroon zou kunnen reageren en om een duidelijker inzicht te krijgen in het netwerk van sociale interacties en de invloed van de fysische omgeving op de communicatie tussen mensen poogt de wetenschap het oog van de ontwerper te vergroten tot een soort vis-oog lens, opdat straks de bedachte vorm zo compleet mogelijk functioneert.

Even voorbijgaand aan de gevolgen van het in ons landje nog steeds erg primitieve uitvoerings-proces zijn daar dan na verloop van tijd de eerste bouwstromen van hoge en lage huisjes, wachtend op de waaghals die de plaats van de voorzieningen wil gaan vullen of op de aktieve wethouder van onderwijs die in zijn begroting tijdig op scholen heeft gerekend, geheel volgens het Bouwbesluit en de richtlijnen van de werkgroep efficiënte scholenbouw.

Inmiddels worden de huizen bevolkt door grote en kleine, rijke en arme, domme en wijze, zieke en gezonde, vooruitstrevende en passieve mensen. Mensen die zoeken naar een eigen plek, een plaats om samen te kunnen zijn, die de kortste weg willen kunnen fietsen naar hun werk, die hun auto voor de deur willen parkeren, die vogeltjes willen houden, die willen studeren en spelen, die muziek willen maken, praten, zwijgen, luisteren, slapen, lachen, denken, lezen, kijken, alleen verdrietig of samen gelukkig willen zijn, hun geniepigheid uitleven, roddelen, paren, eten klaar maken, gluren, flirten, zichzelf zijn, de ander opvoeden

En dat willen wij allemaal hebben vóórbedacht en gevormd.

Is de bewering dat we in een simultaan proces deze dingen gelijktijdig in ons laten rijpen tot een vorm, waarin zoveel mogelijk acties tot echt leven kunnen komen, zonder inhoud en onmogelijk waar te maken?

Een groep bouwkunde studenten aan de TH te Delft, kwam in het verloop van de studie tot de ontdekking dat de vlucht in de simulatie van de werkelijkheid, om tot een min of meer objectieve toets van uitgangspunten te komen, de essentie van wat het vak bouwen zou kunnen betekenen in de weg stond.

In een gesprek met deze groep kwam naar voren dat het wakker geworden bewustzijn over wat we nu precies aan het doen zijn heeft geleid tot de laatst bekende mode van structuur en driedimensionale rasterplannen, die nog nergens gerealiseerd zijnde al weer bezig zou zijn te verdwijnen, weliswaar met als resultaat dat daardoor is afgerekend met het gebouw als een zich opdringende expressie.

De grens tussen stedenbouw en architectuur is ontstaan door de neiging de veelheid van stedelijke functies terug te brengen tot enkele fundamentele totaliteiten en deze herkenbaar te maken door middel van een analytische en mechanische wijze van werken.

Er was in dit functionalisme een groot vertrouwen in de mogelijkheden der techniek en een even groot wantrouwen in de mogelijkheden van de kunst. Het is voor ons nu verwonderlijk, dat deze reactie van La Sarraz in 1928 kwam op een periode van zo'n twintig jaar daarvoor als een conclusie uit een bepaald soort sociaal bewustzijn.

In 1918 heeft Theo van Doesburg geschreven: Elke kunst, onverschillig in welke tijd zij verschijnt, is modern te heten, wanneer de harmonie, het wezen der schoonheid verschijnt, geheel op de wijze van de kunst.

Twintig jaar na La Sarraz in 1948 werd in Bridgewater op voorstel van Bakema aan de intentie verklaring van CIAM: The aim of CIAM is to work for a creation of a physical environment that will satisfy man's emotional and material needs – toegevoegd: and stimulate man's spiritual growth.

Volgens Aldo van Eijck verschijnt daar de architectuur als 'kunst' aarzelend aan de horizon in een pleidooi voor de verbeelding en de beelding.

Een paar jaar later (1951) werd in Hoddesdon voelbaar dat datgene wat het leven kan bepalen, door het grove raster van de fundamentele grootheden heen valt en buiten het bereik van het analytisch denken ligt (Forum 7/9/1959).

Daar waren we toen terug bij wat reeds dulzenden jaren geleden

werd geloofd: Er is niets zeker – over alle zaken kan het voor en tegen staande gehouden worden (Protagoras – 482 v. Chr.).

De grens tussen stedenbouw en architectuur o.a. ontstaan uit de eenzijdigheid van de architect werd doorbroken.

De beeldende betekenis van het aantal, in de kunst verworden tot een hulpmiddel voor de typografie, kreeg in de urba-architectuur opnieuw aandacht en vorm.

Habraken attendeert ons op zijn overtuiging, dat voor de alledaagse omgeving de woningbouw wel eens de sleutel zou kunnen bevatten tot het geheel.

Vanuit de vroegste geschiedenis zijn ons voorbeelden bekend van systemen en ontwerp-methoden die de kennelijke bedoeling hadden zich als techniek te richten op het geheel, elk voorbeeld oppervlakkig beschouwd met een identiek vormresultaat echter met compleet verschillende intenties gemaakt en in de verdere historie zelfs ontwikkeld tot afwijkende gebruiksfuncties.

Ortega y Gasset zegt in 'De opstand der horden': De 'polis' was oorspronkelijk niet een geheel van bewoonbare huizen, maar een plaats van samenkomst, een onbepaalde ruimte voor publieke aangelegenheden. De stad is niet, zoals de hut of het huis, gemaakt om zich te beschutten tegen weer en wind en om kinderen voort te brengen, hetwelk zaken zijn die de enkeling betreffen, maar zij werd gemaakt om de zaken van algemeen belang te bespreken. Men merke op dat dit niets minder betekent, dan de uitvinding van een nieuw soort ruimte, die heel wat nieuwer was dan de ruimte van Einstein. Tot op dat moment bestond er slechts één ruimte, het open veld en daarin leefde men met alle gevolgen die dit voor het menselijk wezen medebrengt. Hoe kan de mens zich afzonderen van het open veld? Waarheen zal hij gaan als het open veld de hele aarde is, als het onbepaald is? Heel eenvoudig door een stuk af te perken met behulp van muren die een omsloten en begrensde ruimte stellen tegen een vormloze oneindige ruimte. En zo ontstond het plein. Het is niet, zoals de woning, een overdekt 'interieur', zoals de holen in het veld, maar het is zuiver en eenvoudig de tegenstelling tot de wijde beperkte ruimte

Op de vegetatieve verstrooiing over het vrije veld volgt de civiele concentratie in de stad. De stad is het huis in de wijdsten betekenis. . . Hij voegt daaraan toe, dat die beschouwing niet slechts een constructie van hem is. De stad is zo ontstaan door een vereniging van verschillende stammen. Uit de stad is de staat geboren.

Ortega vervolgt: Als we de historische situatie die onmiddellijk aan het ontstaan van de staat vooraf gaat, beschouwen, zien wij altijd

het volgende schema: Verscheidene kleine groepen, wier maatschappelijke samenstelling berekend is op een zelfstandig leven in eigen kring. Dit wijst erop dat zij tevoren inderdaad in afzondering leefden, elke groep op zichzelf en voor zichzelf, met hoogstens vluchtige aanrakingen met naburige stammen. Op deze afzondering is een samenleving gevolgd die 'uiterlijk' was, en alleen betrekking had op het economisch bestaan

Het is voor ons Europeanen van heden van groot belang deze geschiedenis in herinnering te houden, want onze geschiedenis is tot hetzelfde hoofdstuk gekomen

De stroomversnelling van veranderingen, waarin we leven, maakt het noodzakelijk zo breed mogelijk om ons heen en zo ver mogelijk vooruit te zien.

Daar komen we nauwelijks aan toe, want deze tijd brengt woonopgaven mee die qua grootte, tempo en verscheidenheid en daardoor ook wat de mogelijkheden betreft, zo verschillend zijn, dat de gecompliceerdheid ons boven het hoofd groeit.

Dat is misschien de reden dat we in elk nieuw verschijnend hoofdstuk de redding menen te zien en ons daar blindelings achter scharen, omdat we geneigd zijn te denken dat we tot nu toe hebben gefaald.

Steigenga stelt in zijn kritische kanttekening bij de macro-, meso- en microplanning, dat de ruimtelijke orde van onze samenleving op welhaast ieder niveau het gevaarlijk doelwit is van hen die hun esthetisch-architectonische, technocratische of sociocratische doeleinden trachten op te leggen aan de gemeenschap, zonder dat de menselijke gemeenschap in staat wordt gesteld zich een beeld te vormen van de gestelde doeleinden en zich te weer te stellen tegen de opgelegde ideologieën. Het vormgevend beginsel – en niet alleen op esthetisch-architectonisch terrein – wordt hierdoor verabsoluteerd, ongeacht de irrationele herkomst, ongeacht vooral ook de mogelijke maatschappelijke consequenties.

Moeten we nu werkelijk zo hard tegen elkaar in opstand komen? De architectonische uiting wordt afgekeurd, omdat de zucht tot zelf-expressie zich te dwingend opdringt in een verhullend kleed van dichterlijkheid, in holle woorden over leerstelligheid. Dat is begrijpelijk omdat, zoals ik U in het begin reeds schetste, de onkundige kleine man zijn positie in ons vak hiermee kan beschermen. Maar daarom behoeft de in wezen bevrijdende kracht van de verbeelding, die niet in de veelheid van de verschijnselen verdwaalt en die achter de chaos van ledere levensomstandigheid de verborgen toedracht kan vinden, niet als een falende wijsheid te

worden weggedrukt.

Het is goed om te luisteren: Het onlogische van de dwalend voortgaande, van de slaapwandelaar, die niet het minst het vermoeden heeft wat met hem gebeurt in goed of kwaad, is in staat de rationalist in hoge mate te irriteren als hem gewezen wordt op zijn kortzichtige scheeloggigheid, namelijk in het verleden te kijken en ellende te zien en in de toekomst slechts geluk.

Wanneer een prognosticus vanuit zijn verbeelding een conditie geeft voor de oplossing van de chaos, waarin we leven, wordt hij een irrationalist genoemd, een utopist die zich opwerpt als een antwoord op het geroep om de sterke man.

De fout die begaan wordt in dit kamp is, dat men het vraagstuk van de mens omwerkt tot een leer van de mens, de vervreemding voedend door de stelling, dat er objectieve maatschappelijke krachten aan het werk zijn, die de mensen in geestelijke armoede ertoe brengen troost te zoeken in een droomwereld.

In het begin van deze rede merkte ik op dat de architect/stedebouwer in zijn beschouwing geneigd is de mens te zien als object. Het zal duidelijk zijn dat dit gevaar ook geldt voor andere menswetenschappen. Vandaar dat we niet op zogenaamde rationale gronden moeten blijven strijden met elkaar, maar moeten erkennen, dat er altijd krachten zullen zijn die, hoe onlogisch ze zich ook voordoen en indruisen tegen het helder onderscheidend verstand, zelfs absurd zijn, verwarren en buiten de sfeer van het normale denken vallen, zullen blijven volharden in het standpunt, dat de zogenaamde nuchtere manier van de dingen te bezien niet onbetwistbaar is en dat er geen reden bestaat zich te blijven vastklampen aan een logische uitleg van de oorzaak van de dingen. Omdat tegenstellingen wezenlijk aan elkaar verbonden zijn en de betrekkelijkheid en dwingelandij worden opgevolgd door democratisch denken en dit op haar beurt weer door alleenheersing, handhaven zich de onlogische krachten daarin als een soort aslijn in de trilling.

Het ligt niet binnen mijn capaciteiten, ook al wordt dit misschien een beetje verwacht van iemand die een gewoon hoogleraarschap architectonisch en stedebouwkundig ontwerpen aanvaardt, om een verantwoord wijsgerig betoog te houden.

Het is slecht een persoonlijke visie en een pleidooi voor het paradoxale.

Dat wat oppervlakkig beschouwd irrationeel is, blijkt achteraf een eigen logica te hebben. Het is een poging door middel van deze idee de eigen visie van de werkelijkheid van het eigen leven te ondervangen.

Hoe projecteert zich dit nu tot een inzicht in de betekenis van ons vak voor ons leven?

Hoe kent men daarin zijn verantwoordelijkheid voor de onbekende toekomst? Legt die verantwoordelijkheid ons een soort plicht op om onze wetenschap, onze technische kennis, onze vormen van organisatie te perfectioneren, omdat we er diep van overtuigd zijn, dat het waarom deze menselijke gedragingen goed zijn, daarin is gelegen, dat we er de mensen mee helpen?

Een plicht die een soort vrijbrief geeft om deze gedragingen te abstraheren in een soort ascetisme of ethisch systeem?

Naar mijn mening niet. Wanneer men de zoetheid van suiker wil leren kennen, bereikt men dat niet met intellectuele hulpmiddelen of met verklaringen. Verklaringen zijn nooit zuiverder dan dat men de suiker in de mond neemt en proeft.

U zult begrepen hebben dat ik de exactheid in de omschrijving van de betekenis van de architectuur telkens in twijfel trek en de tot nu toe onbekend gebleven functie in de poging accepteer, die alles in één vorm maakt van klein naar groot en leidt tot een fugatisch patroon van de wezenlijk niet veranderde programma's van verhoudingen die het samenleven doet kennen.

Welke functie heeft muziek, poëzie, schilder- en beeldhouwkunst en hoe worden zij communicerend gebruikt en misbruikt?

Wat is het bestaansrecht van architectuur, wanneer het niet dezelfde betekenis mag hebben als poëzie, onveranderlijk en compleet: Apolloraket, maatschappijvorm, politiek ten spijt?

De veranderlijke grootheden stellen eisen aan ons als architect – niet aan de architectuur.

De eigen-keus-in-vrijheid behoeft de architectuur niet te degraderen tot een in principe eindeloze (d.w.z. zonder afmetingen) oningevulde constructuur, tot het de vervlakking als gevolg hebbend overtrekken van flexibiliteitseisen.

Chaos eerst te ordenen door de onherkenbare veelheid tot eenheid te brengen en deze later op te heffen is een proces waaraan flexibiliteit impliciet is.

Wanneer door de wisselende aspecten van lichtinval, zon, schaduw, regen, sneeuw, ochtend, avond, uitkijk, inkijk, binnenkomen en uitgaan een grote verscheidenheid van vorm kan worden bedacht, worden deze door de bouworde (waarom zou bouwen niet meer gewoon een ambacht mogen zijn?) tot een eenheid – tot een vormeenheid – gebracht, waarin de realisatie van het eigen woon-gebied niet is uitgesloten.

Nu bedoel ik niet dat U daaruit zou moeten verstaan – zoals misschien als oppervlakkige interpretatie zou kunnen worden

afgeleid – dat een bouwoopgave moet leiden tot de monumentale tegenpose als afzondering in vorm en gestalte.

Daarbij geef ik eerlijk toe, dat de uitgangspunten die in mijn werk tot nu toe vaak leidden tot functioneel onbekende orden, grensden aan het verraad aan vorm en constructie.

De innerlijke strijd die ik dagelijks voel ook als ondertoon van de in het begin geschetste caricatuur heeft de achtergrond van de overmacht, veroorzaakt door de razernij van de tijd, die tracht door deze eigen keus de architectuur zichzelf te gronde te laten richten. Ik sprak al over de tegenstrijdigheid die ontstaat wanneer architectuur en stedenbouw als 'specialismen', als deelaspecten, met elkaar in contact willen treden. De toepassing als techniek van deze deelaspecten laat dit nog niet toe, om de begrijpelijke, maar niet-temin verwerpelijke misvatting, dat het creatief denken in deze techniek leidt tot gesepareerde, met elkaar in discrepante verhoudingen staande uitingsvormen.

Daaruit komen bijvoorbeeld vreemde woorden als schaalvergroting voort! Het is onbegrijpelijk dat de maat – de menselijke schaal – daarbij wordt afgezonderd van architectuur. Daar ontstaat dan ook telkens een conflictsituatie.

De oplossingen – er worden in het bouwen nu eenmaal oplossingen gevraagd – die de wetenschappelijke conclusies geven, brengen met zich mee, dat de als basis genomen vrijheid plotseling is geketend met uitkomsten.

Zo zou het dan goed moeten zijn en waar het gaat om het signaleren en vastleggen van technische vraagstukken en het vormen van oplosbare grootheden in dit vlak, ontdekken we de laatste tijd praktisch overal dat de ontstane en gevonden geografische plekken onder de dwingende eisen van de technieken worden aangerand.

Natuurlijk, de veranderingen door een snelle groei van het mensental die op een kleine oppervlakte samengebracht worden, moeten in technische zin worden voorbedacht.

Ons land met enerzijds zijn kust en anderzijds het industriële achterland, zich richtend op mammoetschepen met als gevolg pijpleidingen, containervervoer en de zware metaal- en (petro)-chemische industrieën, de daaruit voortvloeiende grootstedelijke economie, georiënteerd op de riviermondingen en rivieroeveren – de handel in opslag en de verwerking van ingevoerde goederen met als kennelijke consequentie (als een overdonderende lawine) de concentratie op rails en wegen. Het getuigt natuurlijk van weinig realiteitszin wanneer men zich afvraagt of het voor ons allemaal wel zo goed is ons op deze manier economisch te richten.

Wat we ons wel kunnen afvragen is of in de exploitatie de

rentabiliteit van kunstwerken (rails en wegen) wel met dezelfde maat wordt gemeten als bij de overige gebouwde omgeving. Het huis moet vanaf de eerste spa in de grond rendabel zijn. De dictatuur van de haast drijft ons er allemaal toe een auto te bezitten en deze dan ook (zij het op zichzelf onrendabel) te gebruiken. De auto wordt straks net zo'n noodzakelijke behoefte als een huis, met alle gevolgen van kortzichtige politieke verwickelingen, om over onze gemeenschappelijke bemoeizucht inzake de leefbaarheid in en om dit vervoermiddel maar niet te spreken.

Er zouden nog andere aspecten zijn vanuit menselijke behoeften van het moment, die ons dwingen naar urbane eenheden van groot formaat – en dat zijn de hoogtepunten van individuele en collectieve ambities – d.w.z. men meent dat in die gebieden waar optimale keuze vrijheid met betrekking tot beroep en consumptie is, een hogetop van carrière-mogelijkheden in het beroepsleven het gevolg is dat er regelmatig belangrijke initiatieven worden ontplooid.

De verschillende groepen mensen die door hun denkkaders (en daarmee hun beslissingen) het stedelijk milieu bepalen, geven door hun activiteit het begrip urbanisatie vorm.

Deze activiteiten worden dan niet meer bepaald door de invloed van het ruimtelijk concept.

In onze toekomstige wereld van landsteden met elk ongeveer zeven miljoen inwoners zouden naast elkaar voorzieningenniveaus van kwaliteit, rijk geschakeerde milieus en daardoor grotere leefbaarheid geven. De planologen en sociologen krijgen dan een steeds belangrijker taak in hun aandacht voor de structurerende activiteiten van de verschillende groeperingen en ook in het signaleren van het achterwege blijven van activiteiten.

En dat allemaal omdat onderzoeken naar de Franse métropole d'équilibre en de Engelse new-towns hebben aangetoond dat het land-stadjes-patroon van 10.000-65.000 inwoners voor een aantal activiteits-aspecten onvoldoende capaciteit heeft.

Het is misschien wel de schuld van de vormgevers zelf die zich te pragmatisch neerleggen bij de enge grens van hun opdracht, waardoor de vervreemding van het landschap en het tuintje zo duidelijk wordt. Alles wordt teruggedrongen tot een passief kijkspel. In de plaats ervoor in de communicatie de nog onbegrepen mogelijkheden van draadloze beeld- en geluid-toestellen.

De straat, de hoek van de straat heeft in haar plaats-vormbepaling geen betekenis meer.

Het zich bewegen erdoor is niet uitdrukbaar in enige vorm van welvaart – hoogstens op die plaatsen waar onze stand tot uitdrukking kan komen.

Het is misschien denkbaar dat we er weer aandacht voor krijgen wanneer kan worden vastgesteld, dat die voormelementen een positieve invloed hebben op onze productiviteit.

En we zijn al zover dat we hoge menselijke waarden in deze zin moeten waarderen, omdat anders het probleem principeel onoplosbaar wordt. Ziedaar

De moeilijkheid is, dat wanneer we ons op het standpunt stellen dat dit ook helemaal niet hoeft, we onszelf terzijde stellen omdat het gesprek over het wezen van het probleem niet meer mogelijk is. Het zal dus nodig zijn het probleem van onze gebouwde omgeving geheel opnieuw te stellen.

Theo van Doesburg deed dit in 1924 door 16 stellingen. De grondslag voor een gezonde ontwikkeling der architectuur (en van de kunst in het algemeen) is elk begrip van vorm in de zin van voorop gesteld type te overwinnen.

Joop Hardy schrijft 10 jaar geleden in het Forumnummer 'Deur en Raam': Wij willen ons niet vastleggen op een vorm, alleen op een mentaliteit, om te ontkomen aan een architectuurklimaat dat zich onder de druk van het uitsluitend praktische leven gevormd heeft - onder de druk van nut, nood en dienstbaarheid - en om niet in de zijstraat te geraken van het 'psychisch functionalisme' met zijn psychologische motieven - motiveringen die het menselijk doen en laten alleen maar compromiteren - hebben wij ons uitgangspunt gezocht in verschijnselen: dag - nacht - regen - wind - schaduw - droom - drempel - venster - ontmoeting. Fenomenen dus en de daaraan verbonden associaties, gedachtenassociaties, ding-associaties. De stad, waarin de betekeniswereld van ziel en droom - het 'terrain vague' - van de surrealisten niet verloren is gegaan. Een stad, waarvan de architectuur als alle kunst een oorspronkelijke ontsluiting is van de werkelijkheid. Een architectuur, die ons de ideale opvatting laat zien van het leven en zijn momenten. Zij kan dit alleen maar tonen als beeld, d.w.z. in een vorm. Wat amorf is moet vorm krijgen. Wat gestameld wordt, moet worden geartikuleerd. Wat vaag gevoeld wordt, moet een heldere gestalte aannemen

De gedachten over bewustwording moeten door samen zoeken resulteren in symbolen die een antwoord in zich houden op de 'enige' functionele behoefte. We moeten kunnen uitgaan van het zekere weten, dat daar waar ik ben ook het hart klopt en zo alles het midden kan worden. Dat vraagt van ons een habitus die de wetenschap over wat duidelijk is in het stedelijke meer sensitief benadert dan het uitsluitend abstracte gescharrel met ruimtelijkheid. Elk moment opnieuw moet in de dingen die we maken de onbegrepen vanzelfsprekendheid in twijfel worden getrokken.

Lucebert heeft eens gezegd, dat de Venus van Milo twee armen te veel had toen ze werd gemaakt.

Bergman laat in zijn film *de Avondmaalsgasten de dominee* twijfelen aan zijn God en zijn geloof en hem met Kierkegaard op het laatst ontdekken dat een gesprek met God niet spreken betekent, maar luisteren. Bergman zet dan ook boven elk manuscript: *Soli Deo Gloria*. De aannemer die voor ons werkte in India zei mij eens, dat de twijfel aan het recht van bestaan van iets al betekent dat het bestaat. Daaraan ontleende hij het recht, naar hij zelf, om telkens te kunnen terugkomen op menselijke beslissingen en te strijden voor dingen die hij dacht dat goed waren, omdat de omstandigheden eens zo zullen zijn dat vragen en wensen die daaruit voortvloeien zullen worden verwezenlijkt.

Aldo van Eijck zegt: Ruimte in het beeld van de mens is plaats en tijd in het beeld van de mens is gebeuren (plaats of plek, gebeuren of gelegenheid). Tussen hier en daar, nu en straks, tussen het ene en het andere, een mens en een ander mens, reikt het gemoed, maar niet zonder meer, want daartussen bevinden zich de stoffelijke zaken, die de mens met behulp van materiaal, gereedschap en verstand voor zichzelf maakt; een meer of minder geordende plaats geeft

Hier wordt ons de noodzaak getoond iets voort te brengen, iets te maken, iets te bezorgen.

Dit voortbrengen ontstaat in de eenheid en tegenstelling van techniek en kunst.

We maken door te construeren het visueel tastbare door een vorm. Door te construeren bepalen we de spanningen die het stoffelijke doen zijn. Het gat dat we graven in de aarde, de wal die we daarmee opwerpen – het gewelf van de takken van een boom boven ons – het dak – de koepel – het gevecht met de wetten van wat mag blijven bestaan.

Bij de dingen die we waarnemen zijn vorm en constructie elkaars aanvulling als complementaire kleuren.

Dat deze in verbond onlosmakelijke verwanten – beter kan men zeggen constructie is vorm en vorm is constructie, maar dat geeft door het belast zijn van de woorden direct misverstanden – deze verwantschap niet of nauwelijks wordt verstaan, is misschien wel ontstaan omdat de uiterlijke verschijningsvorm van het bouwen op een gegeven moment het picturale karakter van de vorm in waardeering liet uitstijgen.

De zuiverheid van de vorm was ons niet genoeg.

Architectuur werd geïdentificeerd met plastische schilderachtigheid. Dit is zo doorgedrongen in heel ons wezen dat we bij de vraag over de betekenis van het maken geen duidelijk antwoord weten.

In de huidige politieke situatie wordt vaak geredetwist over het al of niet gelijk, inzake het gereedkomen van een in equivalente wooneenheden uitgedrukt jaarprogramma. In zulke gevallen gaan we nog ijveriger zoeken naar bouwmethoden die in een bouwstroom – het woord zegt eigenlijk al genoeg – meer opleveren dan twee woningen per dag. Een jaarprogramma van 100.000 woningen met gemiddeld 200 werkbare dagen geeft dus ruwweg 250 situaties waar volgens een bepaalde methode naar arbeidsbesparende constructies is en wordt gezocht, die met grote hardnekkigheid elk werkelijk begrip van constructie misbruikt.

Reeds in 1924 schreef Van Doesburg over de relatie tussen de open architectuur en de constructie.

In 1926 trachtte men in de Weissenhofsiedlung aandacht te vragen voor economisch construeren en de behoefte aan meer gedifferentieerde woonvormen.

De in ons land geadopteerde gietbouwmethoden streven naar een bouwefficiëntie gericht op het maximaal haalbare aantal.

Maar dat deze bouwmethodieken volgens de groeiende inzichten voortkomend uit tijdmetingen op de bouwplaats hun invloed uitoefenen op de vorm en dus direct op onze woonomgeving, constateren we in de meeste gevallen pas achteraf.

Het enige dat blijft, is ons gestamel over ruimte tussen de constructies die leeg blijft.

We organiseren niets meer dan de leegte.

Wanneer constructie de ruimte niet meer kan maken tot een vertrouwelijke plaats en daarmee beide leeg zijn, blijft ons slechts de manier waarop we inhoud mogen geven aan ons vak: Het tekenen van onbegrepen, buiten alle werkelijkheid staande lijnen, het beheer over buiten onszelf staande zaken, het contact met mensen die we niet kennen, het met grote omzichtigheid bedenken van woorden (in onszelf uitbarstend tot oproer), de schijn tot goede menselijke verhoudingen predikend en intussen handeldrijvend met onze lege ideeën.

Nogmaals, om aan dit pessimistisch dilemma te ontkomen moeten we samen de toegang vinden tot het andere en het net dat ons gevangen houdt, verscheuren.

Vooreerst zullen we daarbij het verschijnsel van de gemeenschappelikhed niet alleen binnen beperkte grenzen moeten tolereren, maar onszelf zonder aarzeling werpen in de stroom om te worden *opgenomen*,

om te ontkomen aan het ophouden van handelen,

om te ontkomen aan de vlucht,

om te ontkomen aan een egoïstische afzondering.

Natuurlijk kunnen we ons vergissen bij het zoeken naar een maatstaf die onze keus uit de alternatieven bepaalt. Niettemin: Het is onze taak te leven en te handelen – de vlucht geeft slechts een tijdelijke rust – de wereld draait niet uitsluitend om ons eigen bestaan. Vanuit het nu moeten we voorkomen dat we straks toenadering tot elkaar zoeken door een dwang van buiten, daarbij op ons nemend om de mensen van kleine moed, de mensen met twijfelzucht, de mensen die overal ongeluk en ellende zien, de mensen met een bedroefd en moe hart, de mensen die de beweging niet kunnen verdragen, te helpen en te stimuleren om allen samen de curve in de goede richting door te trekken en elk in onze eigen rader-taak een warm antwoord zoeken op de vragen die ontstaan om de werkelijke behoeften op het vlak van de materiële functies voor alle mensen te kunnen waarborgen. Heeft dit nu in de veranderingen van organisatie van ons onderwijs gevolgen? Dat zal wel, alhoewel ik die veranderingen niet van wezenlijk belang acht, zolang ze niet werkelijk voortkomen uit een eerlijke overtuiging dat we moeten komen tot een algehele ombuiging van onze manier van denken en voelen over de ander.

In de verhouding tot de ander bakenen we het 'zelf-bezig-zijn' af. Dit geeft ons gelegenheid tot bezinning op het wezen der dingen, die wij doen in relatie tot anderen. Zo leggen we een verband binnen de grenzen van het gebied waarin we zelf werken. De ontmoeting verstoort ons eigen wezen.

We kunnen zeggen dat we een huis maken waarin plekken zijn om te slapen en te zitten. We kunnen zeggen dat voor slapen een bed nodig is en maken een bed. Het bed hoort in de slaapkamer en de slaapkamer is een deel van het huis. We kunnen zeggen dat voor zitten een stoel nodig is. We bedenken een bed en een stoel. Bed en stoel worden kunst. Het huis er omheen wordt kunst. Zo vergeten we het huis te maken waarin we kunnen slapen en zitten. Bed en stoel kregen een eigen bestaan. Het huis wordt er aan toegevoegd, er om heen gemaakt, maar kan ook achterwege blijven. De ontmoeting van bed, stoel en huis is schijnbaar geweest, want heeft het wezen der delen niet verstoord.

De zon, de lucht, het water zullen op alle momenten anders beleefd worden in het huis binnen of het huis buiten. Er zijn geen functies die aan de architectuur als zodanig niet eigen zijn. De vormen die aan eenzelfde functie gegeven worden, zijn in andere omstandigheden altijd anders. Soms zijn functies voor ons verborgen en daardoor minder duidelijk herkenbaar. Wanneer gemakzucht (zegen der techniek) er toe leidt, dat algemeenheid en abstractie een kenmerk wordt, ontstaat vormloosheid. De keuze die we doen, is een

houding. Het wezen van de vorm vraagt niet om toegevoegde verrijkingen. Wanneer vorm en constructie in elkaar zijn overgegaan, bedenk ik dat zij samen mijn omgeving, mijn bezigzijn bepalen.

Wat Mondriaan schreef in 1926, geldt dat vandaag nog steeds?

. . . . Tegenwoordig zijn er, die voor de idee 'schoonheid' angst hebben. Omdat het verleden haar van het leven gescheiden heeft door een conventionele esthetiek vast te stellen. Deze schaaft aan de zuivere schoonheid der constructie. En het is heel natuurlijk, dat men probeert te bouwen enkel uitgaande van het organisme en de doelmatigheid van hetgeen men wil bouwen. Maar men verliest zich spoedig als men het natuurlijk organisme volgt en een gebrek aan evenwichtige verhouding vloeit eruit voort. De bouwkunst van heden toont het duidelijk Lucebert droomt in het 'Dag en Nacht'-nummer van Forum (1960): Laat mij wakker worden in een huis dat steeds weer afgestoft moet worden, dat altijd wel hier of daar tocht, dat niet gaat vloeken als men er wat aan verandert, laat mij in godsnaam morgen weer wakker worden op een plaats, waar ik iets neer kan leggen achteloos zonder die benauwende dwang-gedachte het weer terstond te moeten opruimen

Welke veranderingen brengt dit mee voor het vak architectonisch- en stedenbouwkundig ontwerpen? Ook daar is het belangrijkste, dat we ons handelen geheel instellen op onze mentaliteit om de verborgen opgave van onze samenleving te zoeken en te vinden om weer het vertrouwen terug te winnen van de mensen die ons vragen voor hen te bouwen. We zullen ons moeten bezig houden met een intensief oefenen om de uit ons samenleven gevonden bouwkundige problemen zodanig vorm te geven, dat kan worden voldaan aan de behoeften die we samen hebben om meer volmaakt te kunnen leven in een tijd waar mechanisatie en werktuiglijk handelen ons daarvan dreigen te verwijderen. We zullen ons moeten trainen in bruikbare vervingingen van afzonderlijke elementen tot een nieuw geheel, vervingingen van openbare en privé-ruimten, middelpunten waar het wonen ook werkelijk kan veranderen. We zullen onszelf moeten leren, dat ons gevraagd wordt te werken voor mensen die door hun bewust-zijn vrij willen worden.

Geachte toehoorders, de laatste tijd ben ik me er steeds sterker van bewust geworden, dat onze taak als ontwerper van de menselijke omgeving moet worden gebaseerd op de wezenlijke behoeften van de mens die verlangt naar een completer leven. De mensen hebben aan hun aardse opgave niet genoeg.

Aan Hare Majesteit de Koningin die mijn benoeming tot gewoon hoogleraar aan deze hogeschool heeft willen bekrachtigen betuig ik mijn eerbiedige dank.

Mijne Heren Curatoren, Mijne Heren Leden van de Senaat:

Bij deze openbare aanvaarding wil ik zeggen het als een voorrecht te beschouwen, dat U het vertrouwen in mij hebt gesteld dit moeilijke ambt te kunnen vervullen. Het is voor mij een stimulans om wat ik aan inzicht heb mogen ontvangen als ook de ervaring die ik mocht opdoen ter beschikking te stellen van de Technische Hogeschool Eindhoven.

Waarde Collegae Hoogleraren en Lectoren van de afdeling Bouwkunde:

In de korte tijd die ik aan onze afdeling mocht doorbrengen zijn de intensieve contacten die we vaak hebben van die aard, dat ik me gelukkig prijs in Uw kring te zijn benoemd en ik spreek de hoop uit dat we samen in staat zullen zijn in onze afdeling die ruimte te vinden die een echt waardevolle bijdrage aan ons vak en onze samenleving nodig heeft. Ik zal ernstig trachten in deze opdracht een goed teamgenoot te worden.

Waarde Van Tijen en Maaskant:

Twintig jaar geleden begon ik in jullie bureau te werken. Wat ik van jullie beiden mocht leren was voor mij de aansporing om architect te worden.

Herman Bakker:

Door jouw manier van doceren leerde ik niet alleen de dingen anders zien, maar legde je ook de basis voor mijn manier van begeelden aan de Academies van Bouwkunst.

Leo de Jonge:

Jij was één van de eersten die me als architect durfde laten denken en werken. Je leerde me dat in al zijn betrekkelijkheid het kleine dezelfde waarde heeft als het grote.

Jaap Bakema:

Ik herinner me het gesprek dat je voor ons organiseerde met Oud en Rietveld – ongeveer 15 jaar geleden – om in samenspraak de problemen over onze verantwoordelijkheid als vormgever uit het emotionele vlak te halen en open te breken.

Aldo van Eijck:

Met de andere gedachte – zover te kunnen komen dat we de paradox van het juiste antwoord niet schuwen – heb je me de weg gewezen die ons in staat zal stellen de ander te bereiken.

Dic Slebos:

Toen Snellebrand ons in 1954 opdracht gaf om tot een andere benadering van de opleiding aan de Academie van Bouwkunst te Amsterdam te komen, wisten we niet welke moed, energie en tegelijkertijd welk geduld daarvoor nodig was. Ik heb enorm veel geleerd van je doorzettingsvermogen gepaard gaande aan fysieke souplesse, wat ons in onze gezamenlijke strijd steeds staande hield.

Wim Hansen:

De tijd dat ik onder jouw leiding colleges mocht geven aan de Academie van Bouwkunst te Tilburg heeft door onze contacten – menigmaal zwerfend door het Brabantse landschap – niet alleen een verdieping gegeven aan mijn denken over architectuur, maar mij ook geleerd onze studenten te benaderen als volwaardige mensen.

Wim Tromp, Hans van den Berg, Toon ter Braak:

De vele gesprekken die we 15 jaar geleden hielden om onze opvattingen over de betekenis van architectuur in onze samenleving te laten uitmonden in een gemeenschappelijke houding en taal heeft geleid tot onze samenwerking. De gelegenheid doet zich maar weinig voor en daarom wil ik op dit moment openlijk van mijn dankbaarheid getuigen voor de kansen die jullie me telkens weer hebt gegeven met het aandeel dat ik mocht hebben in ons werk.

Dames en Heren Medewerkers van de afdeling Bouwkunde:

Met enkelen van U voel ik me reeds enige jaren door banden van vriendschap verbonden en ik hoop dat de nieuwe contacten binnen onze afdeling zich ook zo zullen ontwikkelen. De hulpvaardige wijze waarop U mij bent tegemoetgetreden, maken dat ik met vreugde onze verdere samenwerking tegemoet zie.

Dames en Heren Studenten:

In de loop van mijn rede heb ik getracht onze grote en gemeenschappelijke taak te schetsen, die niet op alle punten weergeeft wat de meest duidelijke richting voor de mogelijkheden en noodzakelijke stappen is. Wanneer het U werkelijk ernst is met begrippen als democratie, zal onze opdracht in de eerste plaats zijn te zoeken naar de situatie waar mensen mens kunnen zijn – dit geldt voor Uw open strijd om een doelgerichter onderwijs, maar nog meer voor de taak die U wacht.

Het niveau wat U verwacht te bereiken zal U de teleurstellingen niet besparen. Daarom ook is het dat U de moed nooit zult mogen verliezen al stellen we dagelijks ons incasseringsvermogen, ook wel

uit onmacht, op de proef. Daarbij moeten we steeds bereid blijven elkaar te helpen en te wijzen. Het lijkt een beetje op een avontuur, maar probeer er uit te begrijpen dat het kan worden beleefd als werkelijk leven wanneer we ons gegrepen voelen door het wonder dat we kunnen helpen openbaar te worden.

Ik dank U voor Uw aandacht.